

doc. dr. sc. Boris Beck

Odsjek za novinarstvo i medijsku produkciju

Fakultet političkih znanosti Zagreb

Lepušićeva 6, Zagreb

boris.beck@fpzg.hr

dr. sc. Danijel Berković

Predstojnik Centra za biblijska istraživanja

Gajeva 9a/I, Zagreb

cbi@bizg.hr

NARATIV I DRAMATIKA PSALMA 73: ORIJENTACIJA, DEZORIJENTACIJA I REORIJENTACIJA

Sažetak

Psalam 73 nalazi se u središnjem dijelu biblijskog Psaltira, ne samo po smještaju nego i po temi patnje pravednika, a pitanje koje postavlja – o odsutnom Bogu koji dopušta da zli prosperiraju – ponavlja se na mnogim mjestima Svetog pisma (Job, Habakuk), naročito u tzv. mudrosnim psalmima, kao što je Psalam 49 ili Psalam 73. Psalmist u psalmu proživljava unutarnju dramu sumnje i učvršćivanja u vjeri, a dramatska struktura teksta povezana je s etapama njegove religiozne krize. Psalmist od pouzdane orijentacije prema Bogu zapada u dezorijentaciju te se na koncu reorijentira. Svaka od tih faza povezana je s promjenom dramaturške situacije i vremenske vizure, a teologija i naracija Psalma 73 nerazdruživo su povezane i nužno osvjetljavaju jedna drugu. Psalmist na početku psalma ispada iz biblijskog pogleda na uređenost svijeta, zapada u ponor sumnji koje doživljava kao poživotinjenje te se na koncu vraća na vjerom nadahnutu poziciju s koje je i krenuo. Psalmist je u tekstu otkrio svoju ispovijed i prorokovanje za druge, da bi slušateljima ili čitateljima bio uzor i vodič na duhovnom putovanju – da bi kao pojedinac pomogao uspostaviti vjeru u zajednici.

Ključne riječi: Psalam, drama, narativ, orijentacija, teodiceja

Abstract

Psalm 73 is situated in the central part of the biblical Psalter, not only physically but also in the subject of the suffering of the just, and the question he poses - of an absent God who permits evil to prosper - is repeated in many places of Scripture. The psalmist experiences an inner drama of doubt and faith in the psalm, and the dramatic structure of the text is linked to the stages of the religious crisis of the psalmist. The psalmist starts with a reliable orientation toward God but is later reoriented in the disarrangement. Each of these phases is associated with changing of the dramatic situation and grammar tenses; theology and narrative of Psalm 73 are unrelentingly linked and necessarily illuminate one another. The psalmist at the outset of the psalm falls out of the biblical view of the world's arrangement, falls in the abyss of suspicion which he perceives as becoming an animal, and ultimately returns to the inspired position of faith from which he started. The psalmist has revealed his confession and prophecy to readers or listeners, to be a model and a guide to their own spiritual journey - to help to establish faith in the community as an individual.

Key Words: Psalm, drama, narrative, orientation, theodicy

1. Uvod

U ovom će se radu analizirati Psalam 73 kao narativni tekst u kojem subjekt proživljava unutarnju dramu sumnje i učvršćivanja u vjeri. Analizom narativa pokazat će se na koji je način dramatska struktura teksta povezana s etapama religiozne krize psalmista, odnosno kako od pouzdane orijentacije prema Bogu zapada u dezorijentaciju te se na koncu reorijentira. Raščlambom će se pokazati na koji je način svaka od tih faza povezana s promjenom dramaturške situacije i vremenske vizure, to jest kako se promjene unutar dramaturških funkcija i subjektivnog osjećaja vremena odražavaju na religioznost pripovjedača. Nakana je ukazati kako su teologija i naracija Psalma 73 nerazdruživo povezane i kako nužno osvjetljavaju jedna drugu.

2. Psaltir i psalmodija – književni i molitveni oblik

Psaltir je biblijska knjiga koja se sastoji od 150 poetskih tekstova grupiranih u pet zbirki, a oblikovan je „postupno od rane židovske povijesti sve do vremena Makabejaca (*Biblija* 2008: 156), što bi značilo da je završna redakcija učinjena između 200. i 150. pr. Kr. Psaltir, osim što je jedna od biblijskih knjiga, treba promatrati i doživljavati prvenstveno kao liturgijski 'priručnik', molitvenik ili pjesmaricu naroda, u njegovu ispovjednom činu vjere.

Štoviše, kao biblijska knjiga Psaltir je zapravo segment i aspekt biblijske psalmodije „kao religijsko-literarni žanr i kao religijske himne kulta i slavljenja bogova bila uobičajena i u Egiptu, Mezopotamiji te sirijsko-kanaanskoj literaturi“ (Alter 2007: XIII). Što se tiče psalmodije kao religijsko-literarnog žanra, treba prepoznati postojanje izvanbiblijske psalmodije drevnog Bliskog istoka. U osnovi ova se izvanbiblijska psalmodija temelji na ugaritskim tekstovima pronađenim duž mediteranske obale i na prostorima današnje Sirije, iz razdoblja 1400-1200. pr. Kr.¹ Tome posebno pridonose arheološka otkrića na lokaciji Ras Šamra, gdje je otkrivena čitava biblioteka svetih tekstova velikog svećenika i kraljevske palače (usp. Kapelrud 1962: 729).²

Uz Evanđelja i Pavlove poslanice, Psaltir je svakako „najpopularnija knjiga Biblije“ (Armstrong 2007: 132). Konačna verzija biblijskog Psaltira oblikovana je u postegzilno vrijeme o čemu svjedoče mnogi pojedinačni psalmi ili njihovi dijelovi psalama – primjerice, u Psalmu 51, pripisanom Davidu, psalmist vapi za obnovom razrušenih zidina Jeruzalema

¹ Biblijske i izvanbiblijske psalmističke tekstove povezuje sličnost u formi, stilu, vokabularu i metaforičkim formulama (usp. Alter 2007: XIV).

² U ovim poetskim tekstovima psalmodijskog karaktera vrlo se slikovito opisuju aktivnosti ugaritskog vrhovnog božanstva, imenom El koje je „predstavljeno kao kralj svih bogova, i kao onaj koji je drevan i mudar, kao *Otac Vjekova*“ (Kapelrud 1962: 729).

(51:20), dok se u Psalmu 137 govori u babilonskom ropstvu: „Na obali rijeka babilonskih sjedasmo i plakasmo spominjući se Siona“.³ Zbog „povezanosti s glazbom, kratkoće i govora Bogu koji je često skriven od kazivača“ (Slavić 2016: 241) biblijsku psalmodiju smatramo „izrazom lirskoga stila“. Važno je uočiti da su psalmi pisani „ritmičnom prozom“ (*Rečnik* 1985: 618), uz karakteristične sintaktičke ili antitetičke paralelizme; ali uz liričnost biblijske psalmodije vrlo je važan i njihov narativni aspekt. Psalam kao literarni žanr nalazi se i izvan Psaltira tako da se može reći da je cjelokupni tekst i Staroga i Novoga zavjeta premrežen psalmodijom.

Psalmistički tekstovi ubrajaju se među najstarije dijelove Biblije, poput pobjedničke pjesme sutkinje Deборе i Baraka: „Kraljevi, čujte! Knezovi, poslušajte! Želim pjevati Gospodinu pjesmu i posvetiti Gospodinu, Bogu Izraelovu, svoj himan“ (Suci 5), hvalospjevne pjesme zahvalnice Mojsija pri izbavljenju Izraelaca iz egipatskog sužanjstva, „U čast Jahvi zapjevat ću...“ (Izl 15) ili hvalospjeva koji biblijski pisac pridružuje Ani, Samuelovoj majci, „Kliče srce moje u Jahvi, raste snaga moja po Bogu mom“ (1Sam 2). Psalmi su zapravo molitva, a molitva je, kako veli Deisler, „čovjekov odgovor na iskustvo božanskoga“ (2009: 15). Ta se molitva može odvijati unutar kulta, ali i na osobnoj razini, zbog čega su brojni psalmi vrlo izravni; jezik eufemizama stran je takvim tekstovima, dok je sveprisutna parezija.⁴ Treba uzeti u obzir i ulogu proročkoga pokreta Staroga zavjeta jer su „proroci svojim navještanjem neizravno suoblikovali i surazvijali psalmodiju Božjega naroda“ (Deisler 2009: 16). Deisler dalje napominje o važnosti i vrijednosti psalama u oblikovanju vjere: „Ako je igdje vrijedilo pravilo *lex credendi lex orandi*, tj. da vjera određuje molitvu, vrijedilo je u Izraelu“ (*ibid*).

Teme psalama veoma variraju, a tradicionalno se psalmi dijele na hvalospjeve, zahvalnice, prozbene psalme, tužbalice, zahvalnice, hvalospjeve, kraljevske psalme, hodočasničke psalme, liturgijske psalme i mudrosne (usp. *Biblija* 2008: 577-578) pri čemu se Psalam 73 svrstava u posljednju navedenu skupinu. Međutim, ovaj psalam sadrži i veoma snažne elemente lamentacije, a govor parezije baš je u tužbalicama najuočljiviji.

³ Svi biblijski navodi, osim ako nije drugačije naznačeno, preuzeti su iz izdanja *Biblija. Stari i novi zavjet*. 1990. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

⁴ Parezija (*oratio libera*) jest vrlo osoban govor, obilježen odvažnim i slobodnim iskazima, različitim od govora većine, zbog čega je potencijalno rizičan. O pareziji v. Brnčić 2014.

3. Tko govori u psalmu

Za mudrosne psalme, kakav je Psalam 73, tipični su „mudrosni književni oblici – izreke, poslovice, poklici, brojčane izreke, oblici pitanja i odgovora, pouke, opomene“ (*Biblija* 2008: 578), a bliski su „molbama i zahvalama“, pri čemu „prevladava ton meditacije nad Jahvinim djelima i riječima“, pri čemu je uočljivo da „psalmist hvali put onih koji razmišljaju nad Zakonom“ te da slijedi starozavjetni svjetonazor po kojem pravednik postiže „uspjeh već na ovom svijetu“, čime se „hvali i Gospodina koji čuva pravedne (Slavić 2016: 245-246). U svakoj naraciji postoji nositelj kazivanja, onaj koji „govori“ (Genette 1980: 212). Zbog dugog vremena nastajanja i oblikovanja Psaltira, razvidno je da psalmist nije mogao biti jedan, već su pod njegovim imenom obuhvaćeni mnogi povijesni autori. To što je psalmist složen od mnogih, „uključuje mogućnost da se rasklopi, tj. pobliže objasni“ (Eco 2005: 155), a u ovom su radu ponuđena dva načina na koje se nadahnuti autor psalama može shvatiti, kao subjekt i kao pjesnik.

3.1. Psalmist kao subjekt

Psalmist kao subjekt može biti objašnjen kao akter koji djeluje, kao „slobodni subjektivitet koji nešto čini“, ali moramo imati u vidu da je „subjekt također podvrgnut (*subjected*), determiniran“ te da biti subjektom znači biti podvrgnut (*subjected*) „različitim režimima (psihosocijalnom, seksualnom, jezičnom)“ (Culler 2001: 128). U teološkom diskursu dugo se vremena naginjalo eliminaciji psalmistova subjektiviteta, tvrdeći da ako bi bio „originalan, izdvojen i imao osobnost, čije je pravo na postojanja ovisilo o različitosti“ to se ne bi biblijskim Izraelcima „javljalo kao ideal ili cilj vrijedan postizanja, već naprotiv kao ludilo, arogancija, nešto nenormalno ili, njihovim vlastitim riječima, nepravednost i ludost (Mowinckel 1962: 43).

Istina jest da drevna i primitivna društva ne prihvaćaju blagonaklono slobodni subjektivitet pojedinca i njegovu ili njenu drugotnost jer bi to bio svojevrsni elitizam koji potencijalno podriva zajednicu. U takvim društvima subjekt jest podanik i podložnik, u ime i za ime opstanka zajednice. Mowinckel naglašava da je „vrsta bila izvorni entitet koji se očituje na pojedinačnom primjerku“ te se plemena poput Izraela ili Moaba „nije smatralo zbrojem pojedinaca koji su se udružili, pa da bi za svaki za sebe imali postojanje izvan cjeline kojoj su pripadali“; upravo obrnuto, pleme je bilo „stvarni entitet koji se očitovao u svakom zasebnom članu“ (1962: 42). Međutim, i pojedinac u svojem subjektivitetu ondje nalazi svoje mjesto, ponajprije kao karika u lancu rodoslovnog stabla. To će reći da kao pojedina karika nastavlja *kuću svoga oca*, čime nastavlja kontinuitet u zajednici praotaca, svoje grupe ili klana, pa tako

i šire zajednice. Karika bez lanca više nije lanac, ona postaje bezvrijedna, sama i odbačena – ali u lancu postaje dio povijesti spasenja, svjedok Božje opstojnosti.⁵

3.2. Psalmist kao pjesnik

Psalmistu je ipak moguće i drugačije promišljati, iz aspekta njegova slobodnog subjektiviteta. Psalmista tada nije samo podanik ili podložnik (usp. Berković 2016, pogl. 1.4.2. *The psalmist as an individual*, 4.4. *Identity of the individual in the Psalter* i 4.5. *Anthropology of Psalms*).

Naime, u korpusu od 150 psalama čak ih se stotinjak ubraja među tužbalice s vrlo snažnim parezijskim iskazima lirskog subjekta (odnosno naratora), što se osobito snažno očituje u slučaju tzv. proklinjalačkih ili samoproklinjalačkih psalama.⁶ Budući da psalmist, u žaru svoga iskustva i pomalo osvetničkom duhu, predaje i prepušta utjerivanje pravde Bogu, oni po svojem sadržaju čini se nisu namijenjeni molitvi ili javnom bogoštovnom činu, što se podrazumijeva kao tipična komunikacijska situacija za čitanje ili slušanje psalama; istodobno baš takve psalme karakterizira parezija, snažan i otvoreni način govora, te je teško zamisliti da iza tih riječi ne stoji psalmist kao subjekt. Rečeno otvara pitanje psalmodijske antropologije jer su u takvim psalmima antropološki elementi toliko poosobljeni da bi ih bilo prilično teško prenijeti i primijeniti na kolektiv.⁷ Naglašeni elementi osobne antropologije iznijeti su katkad anatomske točno, poput idioma iz abdominalnog područja, što se vidi iz sljedećeg stiha: „Kad je gorčina izjedala moje srce i bol probadala moje bubrege“ (Ps 73:21). Psalmist se ovdje nedvosmisleno očituje kao živi i konkretni čovjek koga muče ljutnja i zbunjenost.⁸

U literaturi se navodi i mogućnost da je psalmist bio pučki ili, vjerojatnije zbog visoke literarne verziranosti, profesionalni pjesnik iz kakvog kulnog ili dvorskog pjesničkog ceha (Mowinckel 1962).

⁵ Izraz *kuća moga oca*, često nailazimo u starozavjetnom tekstu kao oznaku rodoslovne loze i kontinuiteta roda. Ta se *kuća* odnosi na ono što Mowinckel (1962) naziva *izvornim entitetom*, u nastanku i nastavku roda, grupe, klana ili cijele zajednice. U starozavjetnom biblijskom tekstu imamo - kuću Šaulovu, kuću Davidovu, kuću Jeroboamovu itd. Ove se 'kuće' često nalaze u različitim odnosima, bilo suparništva, jačanja ili slabljenja. Primjerice, Davidu je upućeno proročko i mesijansko obećanje: „Tvoja će kuća i tvoje kraljevstvo trajati do vijeka preda mnom, tvoje će prijestolje čvrsto stajati zasvagda“ (2Sam 7,16).

⁶ Uz lamentacijske psalme i ton tužbalice, koji sačinjavaju više od polovice svih psalama u Psaltiru, svakako valja uputiti čitatelja na psalme koji zauzimaju osobito važno mjesto u Psaltiru – kao što su psalmi pouzdanja, mudrosni psalmi i dakako kraljevski i mesijanski psalmi.

⁷ Primjera za slobodni subjektivitet u psalmima ima mnogo. Primjerice, „Iznemogoh od pusta jecanja, u noći postelju plačem zalijevam, suzama ležaj natapam“ (Ps 6:7) ili „Blagoslivljaj Jahvu koji me svjetuje te me i noću srce opominje“ (Ps 16:7); zasigurno ne može biti govora o nekakvoj kolektivnoj postelji ili kakvoj kolektivnoj nesanici, nego je riječ o pojedincu i osobnoj mucu kroz koju prolazi.

⁸ Analognih slučajeva ima i drugdje u Bibliji, primjerice kad prorok Jeremija vapi i uzdiše u svojoj mucu: „Utrobo moja! Utrobo moja, bolujem, srce mi se razdire! Dršće mi duša!“ (Jer 4,19).

U svakom slučaju, psalmi su od individualnih pjesničkih ostvaraja postali zajednički, odnosno liturgijski te je postojala publika – odnosno sudionici kulta – koja se mogla identificirati s njegovim pjevanjem; psalmist je svojim poetskim radom služio osobnim vjerskim potrebama pojedinaca koji su se mogli poistovjetiti s njegovim iskazima te je tako psalmist postao „pjesnik života“ (Gillingham 1994: 186) – njegove refleksije o životu „obuhvaćaju beskonačan broj postavki“, a te postavke, zahvaljujući „pjesničkom mediju“ u kojem se iskazuju, svi recipijenti „mogu dijeliti u svojem životnom žarištu“ (*ibid.* 188). Subjekt pjevanja na taj način postaje i protagonist životne drame svojih slušatelja, *dramatis personae*, jer „samo čovjek može imati dramu“ (Švacov 2018: 65). U nastavku rada analizirat će se dramatika u Ps 73.

4. Narativna, dramaturška i teološka dimenzija Psalma 73

4.1. Pripovijest i drama

Psalam 73 u ispovjednom tonu govori o tome da zli napreduju dok pravednik istoDOBno pati, ili je barem zanemaren. Zbog značaja teme o patnji pravednika unutar Biblije, Brueggemann drži da Psalam 73 ima „središnje mjesto u Psaltiru“ (2007: 204). Slično zaključuje Artur Weiser, koji veli za Psalam 73 da 'zauzima najistaknutije mjesto među zrelim plodovima borbe i muke kroz koje je imala prolaziti starozavjetna vjera. Ovo je snažno svjedočanstvo borbe koju prolazi ljudska duša, usporedivo Knjizi Jobovoj' (Weiser,507).⁹

Psalam 73 nalazi se na početku Treće knjige psalama, a taj smještaj nije slučajan jer se očekuje da je čitatelj, upoznavši se s prethodnim psalmima, usvojio stajalište da sreću ne donosi materijalno bogatstvo, već Božja nazočnost, makar i u patnji (v. McCann 1993: 143).

Psalam počinje naizgled bezazlenom izjavom „Kako je dobar Bog čestitima, Bog onima koji su čista srca!“ (Ps 73,1), kojom kao da psalmist ponavlja *credo* dotad iznijet u Psaltiru.¹⁰

Psalmist iskazuje pouzdanje u Božju pravednost koja nagrađuje poštenje, a nepravdu kažnjava, drugim riječima, „osjeća se pouzdana orijentacija“, to jest vlada „situacija ravnoteže“ (Brueggemann, 2007: 3).¹¹ Međutim, ravnoteža je poremećena već u drugom retku u kojem se predočava suprotnost navedenom idealu: psalmist izjavljuje da mu „noge posrnuše“ i da mu se zamalo „koraci ne okliznuše“ jer, kako sam kaže: „zločincima zavidjeh

⁹ „Psalm 73 zauzima prvo mjesto među zrelijim plodovima koje nose borbe kroz koje je morala proći starozavjetna vjera. To je snažno svjedočanstvo borbe u ljudskoj duši usporediva s onom u Knjizi o Jobu (Weiser,507).

¹⁰ U *Zagrebačkoj Bibliji* ne spominje se Izrael iako ga izvorom spominje, a spominje se i u *Septuaginti* i *Vulgati*; to, doduše, ne utječe na razumijevanje teksta jer je jasno da je riječ o izraelskom narodu.

¹¹ U Psalmu 37, primjerice, nalazimo takav simetričan svijet psalmista: zlikovcima ne treba zavidjeti jer će se „kao trava brzo osušiti“ (37,1-2); tko čini dobro, živjet će u miru i sreći (37,3); „još malo pa će nestati bezbožnika“ (37, 10), a „zemlju će posjedovati krotki“ i oni će živjeti u obilju mira (37,11).

motreći sreću grešnikâ“. Nazočimo „čovjekovoj drami“ koja nastaje „iz određenja napetosti, povijesnosti i egzistencije“ (Švacov 2018: 65). Psalmist bez oklijevanja ispovijeda grijeh zavisti, istodobno ukazujući na nesklad svijeta u kojem su grešnici sretni. U samo dva retka očitovao se „poseban oblik međuljudske i mikrokosmičke napetosti u određenom trenutku“ (Souriau 1982: 38), što je upravo definicija dramske situacije.

U ovoj dramskoj situaciji tri su glavna aktera – Bog, psalmist i zlikovci – dok četvrti ima pasivnu ulogu priklanjanja, a to je Narod. Za analizu djelovanja psalmista, međutim, nužno je razumijevanje dramaturških funkcija tih likova,¹² a one se mogu pregledno prikazati Souriauvim terminima Tematske sile (Protagonista), Antagonista (Protivnika), Vrijednosti (Dobra koje se želi zadobiti), Pomoćnika, Primalaca dobra te Arbitra koji dodjeljuje žuđeno dobro (usp. Souriau 44-104). Souriauova shema veoma je prikladna za razumijevanje promjena od jedne dramske situacije do druge jer svaki lik drame može utjelovljivati više funkcija, a također može ih i mijenjati tijekom drame – što se događa u pravilu kada završava određena dramska situacija. Iz te vizure možemo shvatiti promjenu dramske situacije kako je prikazana u prva dva stiha Psalma 73: dok je u idealnom svijetu Bog Arbitar koji Dobro daje dobrima (tj. Protagonistu), ovdje su Dobra dana zlima (Antagonistima). U idealnom svijetu psalmist je „čuvao srce“ te je očekivao blagoslov, ali i materijalni uspjeh, no Bog je Dobro dao onima koji su protiv njega.

U tom trenutku psalmist kao subjekt naracije postaje dramatizirani pripovjedač (usp. Booth 169-172) – on je dio dramske situacije u kojoj postoji nepodnošljiva napetost, nesklad između ideala i stvarnosti, koji se mora nužno riješiti. Psalmist je dezorijentiran; nasuprot ekvilibrija opisana u prvom retku, psalmist počinje nabrajati situacije iz svijeta neravnoteže. Ondje zločinci „nikakvu patnju ne snose“ (Ps 73,4), „ljudske ih nevolje ne biju“ (Ps 73,5b), zli se „podsmjehuju i zlobno govore“ (Ps 73,8). Uspjeh zlobnika i zločinca nije logičan psalmistu jer vidi da vladaju druga pravila i drugačija logika od one u pravilnom i simetričnom svijetu. Psalmist svjedoči da je svijet asimetričan i nepravilan zbog čega je zatečen i zbunjen, čak zapada u rezignaciju: „Badava sam prao u nevinosti svoje ruke“ (Ps 73,13). U svojoj dezorijentaciji psalmist emotivno zaključuje da živi u naopakom svijetu, da je svijet bez Božje intervencije *mundus inversus*.

U fizičkom prostoru, geometrijski i geografski određenom, čovjek može biti orijentiran, dezorijentiran ili reorijentiran. Riječ je o realnom prostoru s trima dimenzijama – duljinom,

¹² Dramaturške funkcije shvaćaju se kao „specifično djelovanje lika u situaciji“ i „njegova uloga u sistemu sila“ (Souriau 1982: 34).

visinom, širinom – koji se metaforički prenosi i na teološki prostor, tako da osim o geografiji možemo govoriti i o teografiji.¹³ U svijetu metaforički – i stvarno – ispražnjenom od Boga, gdje je Stvoritelj *deus absconditus*, psalmist se često pita gdje je Bog.¹⁴ Iako u Psalmu 73 to pitanje nije eksplicitno, jasno je da psalmist na neki način Boga poziva na red.

4.2. Peripetija, prepoznavanje i Božja svetinja

Psalmist u Psalmu 73 od 4. do 12. retka nabraja što sve uočava kod Antagonista: drski su oholi i nasilni; srca su im zla, podrugljivi su. Međutim, Bog ih ne kažnjava, nego im daje tjelesno zdravlje (pretili su i ne muče se) i društveni uspjeh (bezbrižni su, bogate se sve više i ljudi ih poštuju.). Brueggemann postavlja psalmista u jednu od tri mogućnosti – može biti pouzdano orijentiran, bolno dezorijentiran ili iznenadno reorijentiran – a dezorijentiranost, kako je prikazana dosad u radu, potiče psalmista da naracijom pokušava „unijeti nekakav sklad u svakodnevni nesklad i raspršenost“; pripovijedanje je „način da se odupre konfuziji“ (Kearney 2009: 14).

4.2.1. Peripetija i prepoznavanje

Vrhunac psalmistova prosvjeda nalazi se u recima 13-14: „Jesam li, dakle, samo ja uzalud čuvao srce čisto i u nedužnosti prao ruke kad sam primao udarce svaki dan i kaznu jutro za jutrom?“ Pitanje ne možemo shvatiti kao retoričko – dakle na ono na koje se ne očekuje odgovor; na njega je nužno odgovoriti s *da* ili *ne*. Kada bi se odgovorilo potvrdno, to bi bio znak pobune i definitivni odustajanje od harmoniziranoga i uravnoteženoga svijeta ocrtanog ne samo u prvom retku, nego i u svim dotadašnjim psalmima unutar Psaltira. Takvo bi priznanje značilo prepoznavanje uzaludnosti vjere, a *anagnorisis* je ključni trenutak u svakoj drami, neodvojivo povezan s peripetijom.¹⁵ Prema Souriauu (1982) do promjena u dramskim situacijama, pa dakle i do peripetije, dolazi kad likovi drame mijenjaju svoje dramske funkcije. Tematska sila psalmistova kazivanja promijenila bi definitivno svoj diskurs ako bi on prešao na stranu Antagonista, ako bi, dakle, postao zao poput njih. Njegova sugestija da bi, da zadobije Dobro, morao prijeći na stranu Zlih, sama je u sebi proturječna – jer Dobro se ondje ne može nalaziti – ali sudbonosnost postavljenog pitanja stvara napetost u dramskoj situaciji koju je potrebno razriješiti, što se poduzima u sljedećim stihovima. Psalmist u recima 15-16 doživljava prijelom u svojoj pobožnosti:

¹³ O pojmu teografije pregledno i vrlo informativno piše Jean Pierre van Nopen (1996).

¹⁴ Usp. pitanje „Gdje ti je tvoj Bog?“ (Ps 42,4); za pitanje o Božjoj odsutnosti v. Ps 79,10.

¹⁵ O peripetiji i prepoznavanju piše Aristotel u VI. poglavlju *Poetike*, u recima 1450a1 35-37: „Dva su najvažnija strukturalna elementa fabule kojima tragedija razonožuje, peripetija i prepoznavanje“ (Aristotel 2005: 17).

Da sam kazao: »Govorit ću kao i oni«,
izdao bih rod sinova tvojih.
Promišljah tada da bih spoznao:
al' mi se učini mučno u očima mojim (Ps 73,15-16).

Nema u tekstu nijednog znaka da je psalmist doista promijenio stranu; sve je u kondicionalu („da sam“), sve je u mislima („promišljah“) – riječ je, dakle, o svojevrsnom mentalnom eksperimentu. Odnosno, drama se zbiva u psalmistu – u njegovoj glavi, u srcu, duši – no to ne znači da je manje stvarna. Stihovi 16-17 donose novu promjenu: „Dok ne uđoh u svetišta Božja i shvatih kako oni završavaju“ – „oni“ su Božji neprijatelji, zli koji samo naizgled napreduju.

Ključna točka narativa i dramatike Psalma 73 nalazi se u retku 17 gdje psalmodijski pjesnik prelazi puni krug. On iz situacije (i) čvrste orijentacije: „kako je dobar Bog čestitima“ (73:1), prelazi u stanje (ii) dezorijentacije, kada mu noge umalo „posrnuše“ (73:2), sve do stanja (iii) reorijentacije, dok „ne uđoh u svetišta Božja“ (73:17). Unutar ovoga okvira iznova se pojavljuju pitanja patnje pravednika.

4.2.2. Ulazak u Božje svetinje

Redak 73,17 prijelomna je točka za cijeli Psalam i predstavlja vrhunac naracije. U prethodnom retku (73,16) psalmist zaključuje kako zločin bez kazne nadilazi njegovo razumijevanje i kako je svijet naopak: „Promišljah tada da bih spoznao: al' mi se učini mučno u mojim očima“ (73,16). Psalmist u introspekciji zaključuje da mu je zbog zavisti za zločinačkim uspjehom „duša bijaše ojađena, a bubrezi probodeni“ (73:21).¹⁶

Sve se to mijenja po ulasku psalmista u *Božje svetinje*, tj. *el-miqdašey-el* (73:17). Psalmist tada iz situacije svoje *dezorijentacije* prelazi u stanje *reorijentacije*. Kada je dokučio konačnu kob zločinaca i „kakav im je svršetak“ (73,17b), psalmist se ponovno orijentira u svijetu koji ipak nije naopak i asimetričan.

Lokalizacija Božje svetinje, ili kako je naziva Psalam 27 *dom Jahvin (beit yhw)*, pretpostavlja Hram u Jeruzalemu (usp. Raši prema Gruber 2007: 484).¹⁷ Alternativna lokalizacija Božje svetinje odnosi se na nebeski Hram, tj. posthumno stanje blaženstva

¹⁶ Šarić ovdje prevodi: „Kad je gorčina izjedala moje srce i bol probadala moje bubrege“ (73,21), dok Silvije Grubišić (*Franjevačka Biblija*) vrlo slikovito i pomalo neobično prevodi: „A kad mi se mozak ukiseli, i ganuća se moja sakriše“ (73,21). Grubišić zapravo prevodi doslovno, obzirom da izvornik na ovome mjestu ima glagol *hmts* (חמץ) sa značenjem, *fermentirati*, *ukiseliti* ili *ukvasati*.

¹⁷ Raši, tj. Rabi Šlomo Jitzaki ili Rabi Salomon sin Izaka, učenjak iz 11. st, ovdje dodaje i bilješku u kojoj zlu kob zločinaca uspoređuje sa sudbinom asirskog kralja Senaheriba. Po svemu sudeći kralj je skončao od urotničke ruke svojih sinova Adrameleka i Saresera (usp. 2Kr 19, 37).

psalmista, zbog čega Dahood zaključuje da ono što psalmist ne može shvatiti u ovozemnom životu, zacijelo će pojmiti po ulasku u svetište nebeskog Jeruzalema.¹⁸

U ovome se treba zauzeti i za to da se poimanje ulaska u Božje svetinje ne odnosi samo na mjesto, dakle lokalitet, nego i na iskustvo. Istina jest, biblijski su Izraelci višekratno bili upozoravani da će njihov Bog prebivati samo na onome mjestu koje im on sam odabere („Jahvu, Boga svoga, tražite jedino na mjestu koje je on odabrao, sred svih vaših plemena, da ondje stavi svoje ime i da ondje prebiva”, Pnz 12,5). Ali, isto tako treba biti sasvim osvješten da je Jahvizam, religijsko-tipološki, religija mesnatog, a ne kamenog srca. Kamenno srce će se isčupati i nadomjestiti novim 'srcem od mesa' (Eze 11,19).¹⁹ Ovaj osobni vjernički aspekt Izraelca, Ratzinger opisuje sljedećim riječima: „Bog za koga su se odlučili označen je religijsko-tipološki time što je on *numen personale* (osobni Bog), a ne *numen locale* (lokalni Bog)“ (Ratzinger 1972: 95).

S ovime je sasvim u skladu pojašnjenje Rudolfa Otta koji iskustvo svetoga ne vidi tek kao „apsolutni čudoredni predikat“ (Otto 2006:13), već kao kategoriju „numinozne ugođenosti ćutilne duše“ (*ibid.* 15). Stoga se iskustvo svetoga koje prožima psalmista po njegovu ulasku u Božje svetinje može opisati kao *mysterium tremendum* ili moment numinoznoga, pri čemu je *tremendum* doživljaj nadnaravnog kao jezivoga, kao straha Božjega, tj. „straha koji je više od straha“ (*ibid.* 23).²⁰ Po svemu sudeći, ulazak psalmista u 'Božje svetinje' (73:17) zapravo se odnosi na njegovo iskustvo svetoga, što iz temelja mijenja njegovu cjelokupnu sliku na situaciju i odnose, koje on sve do 73,17 nije mogao razumjeti.

4.2.3. Katarza i parezija

Potresen doživljajem svetoga, prožet strahom Božjim, u 17. stihu psalmist doživljava katarzu o kojoj Aristotel piše u recima 1449b 27-29, tj. „očišćenje osjećaja“ zahvaljujući „sažaljenju i strahu“ (Aristotel 2005: 15). Dolazi do novog prepoznavanja, pa dakle i nove peripetije, ali ovoga puta prepoznavanje nije lažno (kao u mogućnosti „da sam kazao: „Govorit ću kao i oni“ – to jest, da je psalmist postao zao), nego do prepoznavanja unutar Božjeg svjetla. Na taj se trenutak samospoznaje psalmist vratio još jednom poslije, u retcima 21-22: „Kad mi duša bijaše ojađena, a bubrezi probodeni, bezumnik bijah bez razbora, k'o živinče pred tobom.“

¹⁸ Dahood ovo svoje tumačenje temelji na nešto opsežnijem tumačenju Psalma 53 („neka dođe sa Siona spas Izraelu! Kad Bog promijeni udes naroda svoga, klicat će Jakov, radovat' se Izrael“) gdje on smješta sionski *hekal* (hram) u nebesko svetište (usp. Dahood: 1968: 21).

¹⁹ Usp. Iz 57,15; Eze 36,26

²⁰ O tome vidjeti Otto, IV. pogl. *Mysterium tremendum* (str. 21-46).

Evidentan je govor parezije, u kojem se psalmist samoponižava, a istovremeno svoju duševnu dramu uspoređuje s tjelesnim bolovima.

4.3. Reorijentacija i proročki govor

U središnjim dijelovima psalma psalmist, kao Protagonist unutarnje drame, razmišlja bi li se priklonio Antagonistima (te tako i sam postao Antagonist) kako bi zadobio Dobro koje mu dodjeljuje Arbitar (tj. Bog) – no sada se, nakon susreta s Božjom svetošću, dobra zlih otkrivaju dakle lažna. Nakon nadvladavanja unutarnje krize psalmist potpuno odustaje od mogućnosti da stremlji zlu te je potom do zadnjeg retka pouzdano na strani Boga. Što se, međutim, dogodilo sa željenim Dobrom? Pokazuje se da psalmist nije zadobio željena Dobra, ali da su se ta Dobra kod zlih (Antagonista) pokazala prividna:

Zaista, na klizavu stazu ti ih postavljaš, u propast ih obaraš.
Kako učas propadoše, nestaše, užas ih izjede!
Kao što čovjek prezire san kad se probudi,
tako ćeš, Gospode, prezreti lik im kada ustaneš (Ps 73, 18-20).

Na kraju Psalma mijenja vremenska vizura naracije. Vrijeme teksta „definirano je kao poredak elemenata u samom pripovjednom tekstu“ (Grdešić 2015: 26), a u Psalmu 73 fabula i siže poklapaju se – pripovijedanje je linearno i iznosi se u prošlom vremenu sve dok ne prođe trenutak krize, peripetije i katarze. Nakon toga tripot se javlja futur: „Kao što čovjek prezire san kad se probudi, tako ćeš, Gospode, prezreti lik im kada ustaneš“ (Ps 73,20), „Al' ću odsad uvijek biti s tobom, jer ti prihvati desnicu moju: vodit ćeš me po naumu svojem da me zatim uzmeš u slavu svoju“ (Ps 73,23-24) i „Doista, propast će oni koji se udaljuju od tebe“ (Ps 73,27). Psalmist nakon dotadašnjeg (prividnog) uspjeha zlih, promatra njihovu (neumitnu) buduću propast. Smjer psalmistova pogleda mijenja se iz prošlosti u budućnost, a ta je budućnost za zle vrlo loša. Takav proročki govor osim teoloških aspekata ima i važne narativne konzekvence: trenutak krize time je smješten u središte naracije. Upravo je moment reorijentacije sadašnjost psalmistova govora, to je trenutak kada on pripovijeda (ili pjeva), a ostvarenje Božjeg poretka i povratak ravnoteže smješten je u prolepsu i anticipaciju:

Koga ja imam u nebu osim tebe?
Kad sam s tobom, ne veselim se zemlji.
Malaksalo mi tijelo i srce:
okrilje srca mog, i baštino moja, o Bože, dovijeka!
(...)
A meni je milina biti u Božjoj blizini,
imati sklonište svoje u Jahvi.
Pripovijedat ću sva tvoja djela
na vratima kćeri sionske (Ps 73,25-28)

Psalmist je sada čvrsto unutar Božjeg poretka – iako zapravo Dobra još nije primio. Ta se budućnost u nekim prijevodima tumači čak anagogijski, u skladu s već iznijetim Dahoodovim opaskama – ne kao da će Dobra biti zadobivena za života psalmista, nego da će biti dana u eshatološkoj blaženosti, onkraj ljudskog života, kao npr. u prijevodu Silvija Grubišića: „Što ne budem imao na nebu s tobom, željeti ne ću ni na zemlji“ (Ps 73,25), što je naglašeno i u podnožnoj napomeni: „U ovim recima posebno, kad su prevedeni prema Dahood, ispovijeda se vjera u nebesko blaženstvo posve jasno“ (*Franjevačka Biblija* 2010:735). U svakom slučaju reorijentacija psalmista je pouzdana, a brutalna iskrenost iz prvog dijela, u čiju se istinitost recipijent uostalom i sam može uvjeriti u vlastitoj okolini, postaje jamac za točnost vizije budućnosti. Dramska situacija na kraju održava početno stanje: psalmist je Protagonist koji je kao tematska sila usmjeren prema Bogu, Arbitru koji njemu daje istinsko i vječno Dobro, dok Antagonistima, zlima, daje samo prividno i prolazno Dobro.²¹

Upadljiva je odsutnost Naroda kao lika u završetku psalma. Kome će se narod prikloniti, zlima koji su naizgled uspješni ili pobožnom psalmistu koji prorokuje Božju pravednost u budućnosti? U izostanku odgovora prepoznamo pravu nakanu pripovijedanja ove drame i pravog naslovljenika naracije – upravo anonimnog pripadnika slušateljstva koji je i sam potpao pod zavodljiv utjecaj uspjeha bogatih i beskrupuloznih, ili tek mašta o tome da im se pridruži. Takav je čitatelj ili slušatelj uvučen u psalmistovu dramu, ona mu se nudi kao model za pročišćenje i prepoznavanje.

4.3. Teodiceja i drama

Psalam 73 svojevrsna je preslika Psalma 37 gdje pjesnik također opisuje iskustvo gnjevnoga mladića – srdita zbog uspjeha pakosnika i zločinaca koji snuju spletke (Ps 37,1-7). Stoga pjesnik u Psalmu 37 veli: „Smiri se pred Jahvom i njemu se nadaj, ne žesti se da zlo ne učiniš“ (37,8), analogno iskustvu pjesnika opisana u Psalmu 73: „meni umalo noge posrnuše jer zločincima zavidjeh“ (73,2). Patnja pravednika, tj. teodiceja, često se problematizira u biblijskoj mudrosnoj poeziji koja je „*toliko drugačija u svom tonu da smo skloni zaključiti i klasificirati je kao zasebni biblijski literarni žanr*“ (Gunkel 1998: 297). Primjerice, u svojoj tužbalici prorok Jeremija bez zadržke i živopisno propitkuje zagonetnu logiku uspjeha zločinca – čini mu se da zločin prolazi bez kazne. „Prepravedan si, Jahve' da bih se mogao s tobom parbiti. Samo bih jedno s tobom raspravio: Zašto je put zlikovaca uspješan? Zašto podmuklice uživaju mir?“ (Jer 12:1). U Psalmu 73 ne daje se odgovor na ponovno

²¹ Usp. Proroka Habakuka (2,3-4).

postavljeno pitanje, ali pokazuje se na koji se način pravednik može nositi s tim problemom – s pouzdanjem u Božju providnost.

5. Zaključak

Psalam 73 nalazi se u središnjem dijelu biblijskog Psaltira, ne samo po smještaju nego i po temi patnje pravednika, a pitanje koje postavlja – o odsutnom Bogu koji dopušta da zli prosperiraju – ponavlja se na mnogim mjestima Svetog pisma. Iako su psalmi poetske tvorevine, čija ih je „ljepota i elokventnost (...) učinila jednim od primarnih modela lirske poezije u zapadnoj tradiciji“ (Alter 2007: XXV), narativ je za njih inherentan (*ibid.* 1990: 27-61). Pripovijedanje je, pak, „osnovni način na koji razumijevamo stvari, bilo da razmišljamo o našem životu kao slijedu koji nekamo vodi, bilo da si objašnjavamo zbivanja u svijetu“ (Culler 2001: 97), tako da nije neobično da i psalmist pribjegava naraciji kako bi odgovorio na teška pitanja koja muče i njega i njegove recipijente.

Psalmist, koji se u tekstu predstavlja kao živa osoba koja proživljava intimnu dramu, iskreno i otvoreno progovara o svojim sumnjama u Božju pravednost. Njegova drama razvija se u stupnjevima, od uvoda u kojem se skicira opća predodžba o uređenosti svijeta, preko sukoba religijske vizije i nepravedne stvarnosti, do vrhunca u kojem psalmist razmišlja da promijeni stranu i od onih *čista srca* prijeđe u tabor zlih. Navedene se etape mogu detektirati preko dramaturških funkcija, odnosno njihove (zamišljene) promjene unutar lika psalmista. On kao Protagonist zamišlja kako bi bilo prijeći među Božje protivnike kako bi zadobio željena dobra, ali se nakon krize predomišlja i vraća na svoju poziciju pravednika. Početna simetrija tako je narušena gorkim iskustvom pripovjedača/pjesnika, ali se izgubljena ravnoteža vraća na kraju. Drugim riječima, salmist prolazi kroz faze orijentacije („Kako je dobar Bog čestitima“; Ps 73,1), dezorijentacije („Promišljah tada da bih spoznao: al' mi se učini mučno u očima mojim“; Ps 73,16) i reorijentacije („Koga ja imam u nebu osim tebe? Kad sam s tobom, ne veselim se zemlji“; 73,25). Prijelom u osjećajima održava se i u vremenskom aspektu naracije jer se doba krize iznosi u prošlom vremenu, a čvrstoća vjere u futuro.

Biblija se tijekom povijesti analizirala ili patristički, kada „semantička dimenzija nije inherentna biblijskom tekstu, već se zadobiva u prihvatu i interpretaciji“ ili iz filološke vizure u kojoj „tekst ima svoje značenje i zadatak bi interpretatora bio da ga pronađe brižno ispitujući položaj riječi u tekstu“ (Peleš 1989: 119). U ovoj analizi razvidno je da narativni i teološki vidovi teksta potkrepljuju jedni druge. Northrop Frye prepoznao je u Bibliji, a također i u njezinim dijelovima, dubinsku strukturu u obliku slova U:

Cijela Biblija, promatrana kao *božanska komedija*, sadržana je u priči u obliku slova U, u kojoj čovjek, kao što je objašnjeno, gubi stablo i vodu života na početku Postanka i zadobiva ih na kraju Otkrivenja (1983:169).

Ovdje izložena analiza Psalma 73 podržava taj uvid: psalmist ispada iz biblijskog pogleda na uređenost svijeta, zapada u ponor sumnji koje doživljava kao poživotinjenje, te se na koncu vraća na vjerom nadahnutu poziciju s koje je i krenuo. To je putovanje poduzeo zbog sebe, ali ga u psalmu evocira za druge, da bi im bio uzor i vodič na duhovnom putovanju – da bi kao pojedinac pomogao uspostaviti vjeru u zajednici. Jer zajednicu je morilo jednostavno i nerješivo pitanje: zašto zločinci uspijevaju, a pravedni pate. Odgovor psalmist ne zna, ali svjedoči svoju vjeru u Božji naum.

Literatura:

- Alter, Robert. 2007. *The Book of Psalms: A Translation with Commentary*. New York: W. W. Norton.
- Alter, Robert. 1990. *The Art of Biblical Poetry*. Edinburgh: T&T Clark.
- Armstrong, Karen. *The Bible: The Biography*. 2007. London: Atlantic Books.
- Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. 2008. prev. Ivan Ev. Šarić, 3. popravljeno izdanje. Zagreb: Hrvatsko biblijsko društvo. Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija.
- Biblija. Stari i novi zavjet*. 1990. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Berković, Danijel. 2016. *Grammar of Death in the Psalms With Reference to Motion as Conceptual Metaphor*. Oxford/London. neobjavljena doktorska disertacija.
- Booth, Wayne C. (Vejn But). 1976. *Retorika proze*. Beograd: Nolit.
- Brnčić, Jadranka. 2014. Foucault o pareziji i parezija u kršćanstvu. *Holon* 4/2, 181-219.
- Brueggemann, Walter. 2007. *Praying the Psalms*. Eugene (Oregon): Cascade Books.
- Culler, Jonathan. 2001. *Književna teorija: vrlo kratak uvod*. Zagreb: AGM.
- Dahood, Mitchell. 1968. *Psalms II 51-100*. New York: Doubleday
- Deisler, Alfons. 2009. *Psalmi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Eco, Umberto. 2005. *Šest šetnji pripovjednim šumama*. Zagreb: Algoritam.
- Franjevačka Biblija*. 2010. Tomislavgrad-Zagreb: Naša ognjišta, Kršćanska sadašnjost, Hrvatsko biblijsko društvo.
- Frye, Northrop. 1983. *The Great Code: the Bible and Literature*. San Diego: Harvest Book.
- Gillingham, Susan. 1994. *The Poems and Psalms of the Bible*. Oxford: OUP.
- Genette, Gérard. 1980. *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ithaca i London: Cornell Univerity Press.
- Grdešić, Maša. 2015. *Uvod u naratologiju*. Zagreb: Leykam international.
- Gruber, Mayer. 2007. *Rashi's Commentary on Psalms*. Philadelphia: Jewish Publication Society.
- Gunkel, Hermann. 1998. *Introduction to Psalms: the Genres of the Religious Lyric of Israel*. Macon: Mercer University Press.
- Kapelrud, Arvid. 1962. Ugarit. U: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol.4.,str.724-732. Nashville: Abingdon Press
- Kearney, Richard. 2009. *O pričama*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Kruger, Paul A. 2006. The World 'topsy-turvy' and the ancient Near Eeastern cultures: a few examples. *Antropology Southern Africa*, Vol 29 (3), 115-121.
- Mowinckel, Sigmund. 1962. *The Psalms in Isreal's Worship*. Oxford: Basil & Blackwell.

- McCann, Clinton J. 1993. *A Theological Introduction to the Book of the Psalms*. Nashville: Abingdon.
- Noppen, Paul. 1996. Language, space and theography: the case of height vs. Depth. U: *The Construal of Space in Language and Thought*, M. Putz i R. Driven, ur. Haag: Mouton Publishers, 679-690.
- Otto, Rudolf. 2006. *Sveto: o iracionalnom u ideji božanskoga i njezinu odnosu spram racionalnoga*. Zagreb: Scarabeus Naklada.
- Slavić, Dean. 2016. *Biblija kao književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- Souriau, Etienne (Etjen Surio). 1982. *Dvesta hiljada dramskih situacija*. Beograd: Nolit
- Peleš, Gajo. 1989. *Priča i značenje*. Zagreb: Naprijed.
- Rečnik književnih termina*. 1985. Beograd: Nolit.
- Ratzinger, Joseph. 1972. *Uvod u kršćanstvo*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Švacov, Vladan. 1976. *Temelji dramaturgije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Weisner, Artur. 1962. *The Psalms, a commentary*. London: SCM Press.